

Een zaak voor iedereen

De trage ontwikkeling van architectuureducatie

Michel de Bakker Lokale architectuurcentra hebben educatie in het centrum van hun beleid geplaatst. Het Stimuleringsfonds voor Architectuur ontwikkelt een virtuele stadsplattegrond die aangepast kan worden aan de lokale omstandigheden. Architectuureducatie is de achterstand voorbij.

Het stapelen van landschappen zou op iedere middelbare school een plaats in het cultuurprogramma moeten krijgen. Iedere school zou een maquette en een cd-rom moeten hebben waarmee leerlingen op creatieve wijze Nederland opnieuw kunnen inrichten: een bos op vijf hoog, de Haarlemmermeer weer onder water en Schiphol in zee. Dergelijke cultuuruitingen en andere ingrepen zijn visueel, intellectueel en beleidsmatig interessant. En ze zijn een publieke zaak.

Architectuur en stedenbouw hebben bepaald geen stevige positie binnen het onderwijs, het basisschoolonderwijs noch het voortgezet onderwijs. Toch gaat het om uitingen van cultuur waar mensen dagelijks mee te maken hebben. Iedereen woont of werkt in huis, op school of kantoor en beweegt zich dagelijks door de stad of door het cultuurlandschap. Iedereen, van jong tot oud, wit tot zwart, wordt geconfronteerd met ingrepen in de eigen

omgeving of elders, of ze nu groot- of kleinschalig zijn.

In dit artikel wordt de vraag gesteld hoe architectuur aan die bescheiden positie in het onderwijs is gekomen. Belangrijker is echter het antwoord op de vraag wat er moet gebeuren om verandering in die situatie te brengen en welke instellingen zich daarvoor moeten en kunnen inzetten. De geformuleerde zienswijze is vooral ingegeven door praktische ervaring in het basis- en middelbaar onderwijs en met de lokale architectuurcentra.

Drempels

De belangstelling voor onze omgeving is groot; dat blijkt onder meer uit een sterk toegenomen aandacht in de media, het aantal publicaties, presentaties en debatten. Onderwerpen zijn bijvoorbeeld concrete bouwprojecten, de visie en het oeuvre van architecten en architectenbureaus, nieuwbouwplannen voor

een woonwijk of ingrepen in het stedelijke en landschappelijke weefsel. Ook op beleidsniveau is er grote aandacht voor afzonderlijke deelterreinen als architectuur, stedenbouw, ruimtelijke ordening en het landschap, maar ook integratie van deze beleidsterreinen, getuige de *Nota Belvédère* (Ministerie van OCenW 1999). Desondanks vindt die belangstelling geen weerklank in het onderwijs. Daar zijn verschillende redenen voor. Een van de simpelste verklaringen is dat de kracht van de architectuur, haar aanwezigheid in de directe omgeving, tegelijk haar zwakte is. Architectuur is zo vanzelfsprekend dat men er niet bij stilstaat dat men via architectuur veel te weten kan komen over kunstopvattingen en menselijke vormen van samenleven. Architectuur als gestolde ideologie is een rijke bron van informatie. Daarnaast is architectuur veel confectie en weinig haute couture. Het is een gebruiksartikel, maar ook een creatieve uiting. Aan dat laatste wordt gemakkelijk voorbijgegaan.

Architectuur kent in het onderwijs geen andere pleitbezorgers dan persoonlijk geïnteresseerde docenten. Er is immers geen opleiding die vergelijkbaar is met docentenopleidingen in de kunstvakken zoals drama, muziek of beeldende vorming. De beroepsopleidingen tot architect, stedenbouwkundige en landschapsarchitect hebben geen lessen voor overdracht in het pakket. Toekomstige leerkrachten in het basisonderwijs leren niet hoe architectuur in hun lessen kan worden ingebouwd.

Hoe het zou kunnen

Elke leerkracht heeft de mogelijkheid om, al dan niet leerstofvervangend, te werken aan omgevingsthema's. Zo kan al op heel vroege leeftijd een parallel worden getrokken tussen de inrichting van de eigen kamer en die van de openbare ruimte. Kinderen van alle leeftijden

kunnen namelijk iets met architectuur. De complexiteit van het thema wordt hoofdzakelijk bepaald door de schaal. Vanaf de jongste leerling in het basisschoolonderwijs tot aan de eindexamenkandidaat middelbare school is er een programma te bedenken, variërend van een ruimte maken met simpele basisvormen tot het analyseren van stedelijke processen. Met basisschoolkinderen is het bouwen van het eigen droomhuis zo'n thema; vanaf hun zevende jaar zijn kinderen namelijk in staat driedimensionale vormen te maken. Waardeloos materiaal is daarvoor goed te gebruiken. Nodig vervolgens een architect uit die een praatje houdt bij de serie droomhuizen. Interview de jonge architecten of laat ze opschrijven waarom dit hun droomhuis is. Dat is ook de succesformule van het architectuurfeest *Bouwen in de Beurs*. Voor dat jaarlijkse programma komen zeshonderd kinderen naar de Beurs van Berlage om een middagje onder begeleiding van zestig (jonge) architecten te bouwen. Simpel, maar effectief vanuit cultuureducatief standpunt.

In het voortgezet onderwijs kan iedere docent vanuit de eigen discipline aandacht geven aan architectuur. De docent beeldende vorming richt zich op architectuur als 'moeder van alle kunsten' (Hegel) en geeft daarom aandacht aan vormgevende principes en elementen, aan stijlen en materialen. In het vak techniek is aandacht voor materiaalkeuze in combinatie met de constructie van de Erasmusbrug, bij economie wordt berekend hoeveel huurhuizen de woningbouwvereniging Ons Doel kan en mag verkopen, in de aardrijkskundeles wordt nagegaan hoe in Utrecht de functies wonen, werken en mobiliteit verschillen tussen de Vinex-wijk Nieuwe Rijn en een wijk in de binnenstad. De discipline van het vak bepaalt de 'kijkrichting'. Architectuur vraagt om meerdere 'kijkrichtingen' die elkaar aanvullen.

Een voorbeeld van een project waarin verschillende ‘kijkrichtingen’ met elkaar zijn gecombineerd, is het project *Straatbeelden*, een project voor leerlingen uit de basisvorming (12-15 jaar).¹ Leerlingen van scholen in Hoofddorp kregen een ontwerpdracht voor de herinrichting van het saaie Raadhuisplein dat een levendig cultuurplein moest worden. Inleidende lessen werden door de docenten beeldend, aardrijkskunde, wiskunde en Nederlands gegeven, ieder vanuit zijn of haar eigen vakdiscipline ofwel ‘kijkrichting’. Aan het ontwerpproces zelf werd op verschillende manieren richting gegeven: er vond onderzoek op het plein plaats, er was een diaserie van pleinen in Europa en er kwam een toelichting van een stedenbouwkundige. Het project was een mengeling van realiteit (de afmetingen van het plein waren reëel, de sterke en zwakke elementen werden in een matrix benoemd) en verbeelding. In groepjes werkten de jongeren vervolgens één dag aan het bouwen van het plein, waarna het project werd afgesloten met een presentatie aan een jury. Achteraf moet men vaststellen dat het project nooit op zo’n relatief hoog niveau had kunnen worden gerealiseerd zonder de samenwerking van al die docenten en zonder extra begeleiding zoals een docentenhandleiding, beeldmateriaal en de ingehuurde stedenbouwkundige.

Architectuur is in wezen interdisciplinair. Het vraagt om een vakoverstijgende aanpak. Dat maakt het ook interessant. Een interdisciplinaire aanpak staat bij het vak CKV weliswaar hoog in het vaandel, maar is lastig te realiseren. Interdisciplinair werken krijgt vooral de kans als er op school projectmatig wordt gewerkt. Het vakgebied is bovenal interessant door wat er momenteel gebouwd wordt en door de toekomstvisies die het schetst. Om dergelijke (ontwerp)processen inzichtelijk te maken voor het onderwijs, moet het onderwijs worden gevoed met actuele en

toegankelijke informatie. Die informatie is voorhanden bij gemeenten, architectenbureaus, op internet, in architectuurtijdschriften, -boeken en in de knipselarchieven van de openbare bibliotheek. De informatie is voor scholieren zonder ‘vertaling’ echter onbegrijpelijk. Een gemeentelijk structuurplan op zich zegt hun niets. Maar als een oude textielfabriek herbestemd wordt als museum, kan de bouwlocatie worden bezocht: dat is concreet en zichtbaar. De docent, of bij voorkeur een direct betrokken deskundige, kan het veranderingsproces toelichten. Het bezoek moet natuurlijk ingeleid worden met informatie en afgesloten met een verwerking. Informatie over het standpunt van de gemeente inzake de herbestemming, een artikel in de krant over wat de buurt ervan vindt, de oude en nieuwe plattegrond van het gebouw, een toelichting op de keuze voor die internationaal gerenommeerde architect geven context en verdieping aan de excursie. Maar zonder vertaling van dergelijke informatie, zonder deskundige begeleiding en zonder wegwijzers is zo’n excursie niet meer dan een uitstapje. De ‘kijkrichting’ in de aandacht voor de omgeving is dan ook begrijpelijkerwijs meestal niet op hedendaagse processen gericht, maar op het verleden en bovendien objectmatig. Drommen middelbare scholieren lopen in Leiden de historische route langs zeventiende-eeuwse gevels, eindigend met een bezoek aan Museum De Lakenhal. Die traditie moet zeker blijven bestaan. Een route door een eigentijds stadsdeel, station en biosciencepark gecombineerd met een bezoek aan een architectenbureau zou echter een zinnig complement zijn.

Lokale architectuurcentra als educatieve instellingen

Er zijn in de architectuurwereld echter allerlei ontwikkelingen gaande die hoopvol zijn en erop

wijzen dat de achterstand in architectuur-educatie langzaam maar zeker wordt weggewerkt. Het bewustzijn bij alle overheden, beleidsmakers, architecten en woningbouwverenigingen dat

architectuur een zaak is voor iedereen, komt tot uiting in een nog steeds groeiend aantal lokale en regionale architectuurcentra. De meeste zijn in de afgelopen jaren opgericht; zij zijn vooral gevestigd in de (middel)grote steden (Almere, Amersfoort, Den Bosch, Hilversum, Tilburg). Het zijn meestal particuliere initiatieven van een uiteenlopende groep van betrokkenen. De centra – vijftientig in totaal – hebben alle tot doel om de inrichting van de eigen stad of regio op de voet te volgen en een breed publiek kennis te laten nemen van nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen en architectuur. De vorm die daarvoor wordt gekozen varieert van debat tot congres, van lezing tot rondleiding, van tentoonstelling tot internetproject. Er wordt een brug geslagen tussen vakmensen en beleidsmakers enerzijds en het publiek anderzijds. Door deze brugfunctie is een belangrijk deel van het programma van de centra impliciet educatief gericht.

De meeste lokale architectuurcentra hebben maatregelen genomen of staan op het punt om maatregelen te nemen om van hun educatieve taak een speerpunt te maken; een gezamenlijk programma ontbreekt nog. Ook het Nederlands Architectuurinstituut zet in op educatie en gaat het workshopprogramma sterk uitbreiden door een vleugel aan het huidige instituut te bouwen.

Een aantal lokale centra heeft de laatste jaren ervaring opgedaan met een reeks projecten. In het basisonderwijs is dit vaak aandacht voor de directe omgeving: de school, thuis en de route daartussen. In het voortgezet onderwijs is een ontwerpdracht meestal het einddoel van een onderzoek in de buurt. Al deze projecten zijn tot

duisverre in de regel eenmalig uitgevoerd. De aansluiting tussen de architectuurcentra en het onderwijs – basis- en voortgezet – zal de komende jaren verder worden versterkt. Van belang is wel dat de lokale architectuurcentra zich duidelijk presenteren, ook qua huisvesting, als servicepunt voor architectuur waar jongeren, bijvoorbeeld CKV-leerlingen, kunnen binnenlopen, het documentatiebestand raadplegen en onder begeleiding zelf een onderzoek doen. Hoe opereert een architectenbureau? Wat is de visie van de ontwerper?

De centra bieden – bij voorkeur – dossiermappen aan met een selectie van actuele thema’s, voorzien van beeldmateriaal, gedeeltelijk aansluitend bij de in huis gehouden tentoonstellingen; stadskaart(en), maquettes en digitaal beeldmateriaal met verwijzingen naar de thema’s; studieplaatsen waar computers met internetaansluiting staan en duidelijke instructies voor het gebruik van deze studieplek; een lokatie en/of een plek op de website voor een tentoonstelling of presentatie van de onderzoeksresultaten van de leerlingen; uitnodigingen aan de leerlingen om een lezing of discussieavond over een stadsthema te bezoeken. De mogelijkheden zijn groot en worden geheel of gedeeltelijk al gerealiseerd.

De overheid moet ook willen

Niet alleen de centra zijn zich bewust geworden van hun educatieve missie naar het onderwijs, ook de aandacht van de overheid voor architectuureducatie groeit. In de beleidsnota *Ontwerpen aan Nederland* is als belangrijk actiepunt geformuleerd dat architectuur een zaak is voor iedereen en dat omgevingseducatie gestimuleerd moet worden. De zaak wordt vervolgens snel afgedaan door de verantwoordelijkheid hiervoor bij het onderwijs te leggen en een rol toe te dichten aan de architectuurcentra. Aan het Stimuleringsfonds voor

Michel de Bakker

werkte in 2001 onder de bedrijfsnaam Eclat als cultureel organisator op het gebied van beeldende kunst en architectuur.

Architectuur dat menig architectuurcentrum een programmasubsidie verstrekt, wordt vervolgens een subsidie toegezegd van twee keer f200.000,- voor de ontwikkeling van een educatief programma voor het vak CKV1 (Ministerie van OCenW 2000).

Het Stimuleringsfonds krijgt hiermee de regie in handen. Het fonds stimuleerde in het verleden tal van incidentele educatieve programma's, maar wil met een landelijk inzetbaar project iets structureels aanbieden. Het fonds heeft er in eerste instantie voor gekozen een architectuurprogramma te ontwikkelen dat gericht is op leerlingen CKV1. Het programma moet landelijk bruikbaar zijn én omgevings specifiek gemaakt kunnen worden. Een bijkomend doel is de bekendheid te vergroten van architectuurcentra als culturele voorziening voor het onderwijs.

Een van de thema's van het CKV-programma is 'de stad'. Het Stimuleringsfonds sluit hierbij aan. Verschillende CKV1-methoden, gebaseerd op verschillende leerboeken, bevatten opdrachten over architectuur en de omgeving. Zo bevat de methode-Palet een themakatern over de stad, evenals de methode-De Verbeelding. Beide methoden geven een beeld van de representatie van de stad in de literatuur, beeldende kunst en andere disciplines. Hiermee wordt een eis van het vak CKV1 – thematische samenhang tussen de kunst disciplines – bereikt. Het programma van het Stimuleringsfonds probeert een verband te leggen tussen een objectieve benadering van de stad – ruimtelijk, functioneel, beeldend en historisch – en de subjectieve beleving van de leerling. Het combineert een algemeen maar concreet stramien, met in te vullen plaatselijke gegevens. Het programma sluit bovendien aan bij de actuele discussie over de maakbaarheid van Nederland en het verstedelijkte landschap.

De startpagina van de website is een virtuele

stadsplattegrond. Ingezoomd wordt op de gelaagdheid van de stad aan de hand van de beeldende begrippen lijn, vlak en volume. Op de achtergrond wordt informatie gegeven over de rol van de stedenbouwer en de architect. Duidelijk wordt dat de stad zowel realiteit als een metafoer is en dat er verschillende 'kijkrichtingen' en interpretatiemogelijkheden zijn. Het raamwerk van de stad wordt gepresenteerd als voorbereiding op een concrete activiteit als een lezing, stadswandeling of een bezoek aan een architectenbureau of architectuurcentrum. Bijna vanzelfsprekend is als belangrijkste informatiedrager een website gekozen. Het vakgebied leent zich immers goed voor een professionele, beeldende presentatie in combinatie met nieuwe media. Vanaf de website kan doorgelinkt worden naar de lokale centra. Deze bieden actuele stadsthema's aan en vermelden de gebouwen en culturele activiteiten die in aanmerking komen voor een bezoek. Naast de website zullen ook traditioneel docentmateriaal en een wegwijzer worden gemaakt. Het programma, dat nu in een startfase verkeert, zal voorjaar 2002 proefdraaien.

De achterstand voorbij

Met het opzetten van de website met de stad als raamwerk, de concrete invulling daarvan op lokaal niveau, met het invullen van de behoefte van scholen aan bronnen, een wegwijzer in architectuurland en een aanbod aan culturele activiteiten wordt de slogan architectuur voor iedereen, althans voor het voortgezet onderwijs, stapsgewijs ingevuld. Dat doel kan alleen worden bereikt door samenwerking met scholen, pedagogische centra, lokale architectuurcentra, centra voor kunst en cultuur, het Nederlands Architectuurinstituut, de verschillende overheden en veel andere organisaties.

De invalshoek blijft, naast de sterker

wordende positie van de architectuurcentra als culturele voorziening, vooral bevlogenheid. De visie van waaruit ontwerpers en bouwers de omgeving vorm geven, de architect die daarover kan en wil communiceren, zij zullen op elke school welkom zijn. En niet op de laatste plaats is de belangstelling of zelfs fascinatie van de docent cruciaal.

Literatuur

- Ministerie van OCenW (1999) *Nota Belvédère: beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*; gered. door F. Feddes. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.
Ministerie van OCenW (2000) *Ontwerpen aan Nederland: architectuurbeleid 2001-2004*; samenst. W. Patijn. Den Haag: SDU (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen/Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij).

Noot

1. Het project is ontwikkeld door De Meerse, Centrum voor Kunst en Cultuur.

Bibliografische gegevens

Bakker, M. de (2001) 'Een zaak voor iedereen: de trage ontwikkeling van architectuureducatie'. In: *Boekmancahier*, jrg. 13, nr. 49, 321-336.